

Holland of Schotland?
Over de oorsprong van het golfspel
(door J.A.Brongers)

Bij het zoeken naar de oorsprong van het golfspel komt men direct terecht bij het oud-Hollandse kolfspel, bij het kolven, kortweg "kolf" genoemd. Dit kolfspel verschilt dus in de naam maar één letter met het golfspel. Diegenen, die heden ten dage beide spelen kennen, kunnen echter terecht zeggen, dat de naam weliswaar maar één letter verschilt, maar dat golf en kolf verder niets met elkaar gemeen hebben. Het golfspel wordt immers in de open lucht beoefend op een uitgebreid terrein van twintig tot vijftig hectare in een veelal met natuurschoon rijk gezegend gebied; wat men thans het kolfspel noemt, wordt gespeeld op een overdekte baan van ongeveer twintig bij vijf meter, die doorgaans bij een dorpsherberg hoort en waar het spel onder het genot van een pot bier en een pijp tabak wordt beoefend.

Groter tegenstelling schijnt ~~du~~ nauwelijks denkbaar en toch durf ik beweren dat golf en kolf met elkaar verband houden ja dat beide spelen ^{Evelen} ~~verreken~~ op één ^{woerd} ~~stoel~~, een ^{woerd} ~~stoel~~, waarvan wij mogen aannemen dat hij in onze Lage Landen aan de zee heeft gestaan. Zoals het golfspel in de loop der tijden een evolutie heeft doorgemaakt, zo is dat met het kolfspel in nog groter mate het geval geweest. Want eens speelde men in Holland kolf op dezelfde wijze - althans in grote lijnen - als men thans de "Royal and Ancient Game of Golf" onder de wetten van St. Andrews speelt.

Golf heeft in Schotland van de 15e eeuw af, min of meer in zijn huidige vorm, een grote opgang gemaakt en vandaar in de 19e eeuw de wereld veroverd. Zo kwam het omstreeks 1890 ook

naar Nederland, waar de Haagsche Golfclub op het buiten "Clingendaal" dit Schotse spel ging spelen. Maar in dezelfde 15e eeuw, waaruit ons de eerste Schotse wettelijke bepaling van 6 Maart 1457 is overgebleven, die wijst op de populariteit van het golfspel in dat land - men mocht het niet op de Dag des Heren spelen, men verbood het zelfs op zeker ogenblik geheel, omdat het voor de weerbaarheid zoveel belangrijker boogschieten werd veronachtzaamd - speelde men in Holland het kolfspel op niet minder enthousiaste wijze.

Ja, men moet het in Holland al veel eerder dan in Schotland hebben gespeeld, want de oudste schriftelijke verwijzingen zijn van vèr voor 1457. Men beoefende niet het in de aanhef genoemde kolven, zoals dat heden ten dage als sportief-folkloristisch overblijfsel nog hier en daar in Noord-Holland wordt gespeeld. Het was ongetwijfeld een spel van geheel andere vorm, dat ons uit oude kronieken wordt overgebracht. Men speelde het in ieder geval in de buitenlucht, op een groter terrein, met een veren bal en met stokken, die van de huidige zware kolfstokken geheel afwijken. Hoe men het spel in die dagen in deze contreie speelde, is niet precies bewaard gebleven, doch uit wat er over bekend is, kan men gerust concluderen, dat het met golf zéér veel overeenkomst vertoonde.

Eerste aanwijzingen in Holland.

Neem bijvoorbeeld het feit, dat Hertog Albrecht van Beiere in 1398 in een oorkonde aan de inwoners van Brielle toestond "te caetsen ende de bal metten colven te slaen buten der vesten". En we kennen een dergelijk gunstbewijs van deze blijkbaar sportieve Hertog uit 1390, waarbij hij aan de inwoners van Haarlem de "Baan" ten geschenke gaf, een stuk grond aan de ingang van

de Haarlemmer Hout, om daarop "ten eeuwige dage" te kolven en andere spelen te beoefenen. Iets meer naar het Zuiden gaand, vinden we reeds een "keur" van 1360 in Brussel, waarbij kolfspelen werd verboden op boete van twintig "scellinge" of bij ontbreken daarvan "het afnemen van het opperkleed".

Uit het spelen buiten de stad en het gebruiken van de "Baan" is het duidelijk dat het spel in die dagen een ruim terrein nodig had. Studie van de historie van de oude Hollandse spelen heeft aangetoond dat de huidige kolfbanen van beperkte afmeting eerst ^{op} zijn vroegst uit de 17e eeuw dateren. Vóórdien was het terrein vrij: men speelde het, bijv. op de kerkhoven of kerkpleinen, op de openbare weg of, als dat mogelijk was, op het ijs.

We kennen vele verordeningen, "keuren" uit verschillende steden, waarbij het kolfspel bij de kerken of op de straten werd verboden en wegens de overlast tot buiten de wallen werd verbannen, zoals de Arnhemmers bijvoorbeeld al in de 15e eeuw door een keur gedwongen werden te kolven buiten de St.Janspoort "op de wech nae Sunte Emanskapel", zoals de keur ons leert. In 1421 werd in Utrecht bij een keur ~~verboden~~ kolf en "teneyten" (tennis) te spelen op een open stuk grond in de stad. In 1454 werd in Leiden verboden binnen de wallen op land zowel als ijs kolf te spelen of een bal te slaan.

Overeenkomst tussen golf en kolf.

Als we de eeuwenlange traditie van het "kolfslaan" bij het Slot Croonenburg te Loenen aan de Vecht telkenmale op Tweede Kerstdag nader beschouwen, dan zien we eerst goed hoe oud het kolven in Holland is en hoezeer het met het huidige golf overeenkomt.

Op dit slot Croonenburg werd in 1296 Graaf Floris de Vijfde gevangen gehouden, voordat hij naar Muiden werd vervoerd en vermoord. De overlevering vertelt dat na zijn dood "Croonenburg" door de Loenenaren werd verwoest en dat men de Heer van Velzen, één der moordenaars van Floris, in een met spijkers beslagen vat van het Slot naar het Raadhuis rolde. Ter herinnering aan dit feit werd - alweer naar de overlevering - vervolgens ieder jaar een kolfpartij gehouden, doorgaans door twee partijen, elk van vier man, die bij het Raadhuis begonnen en langs de Dorpsstraat de ballen sloegen tot aan het Slot Croonenburg. De partij, die in het minst aantal slagen ten slotte de keukendeur van het Slot had bereikt, was winnaar. Op het Slot werden de spelers op bier onthaald en het publiek, dat de partij in groten getale placht te volgen, mocht grabbelen naar appelen, die door de Heer van Croonenburg werden geschonken. Ruiten, die gedurende dit "kolfslaan" - dat al zeer veel weg heeft van een moderne foursome - mochten zijn gesneuveld, alsmede andere schade werden naar oud gebruik door de Heer van Croonenburg vergoed. Oude schrifturen zeggen dat dit gebruik allengs werd uitgebreid tot vier partijen, die naar andere "doelen" (wij zouden thans zeggen naar een andere hole!) speelden, zoals een korenmolen, het Huis van Velde, het Rechthuis van Loenen of van Vreeland. Dit spel met Kerstmis heeft tot ongeveer 1830, dus omstreeks vijf eeuwen, stand gehouden.

Zo zijn er meer aanwijzingen, die er voor pleiten, dat het golfspel zijn ontstaan niet in de Schotse duinen heeft gevonden, doch simpel-weg door Schotse kooplieden - die reeds vroeg de zeeën bevoeren - naar hun land is meegenomen, nadat ze het spel hier hadden leren kennen en waarderen, wellicht in de duinen van onze Westkust, waarin heden ten dage golfcourses liggen, die met de besten

waar ook ter wereld kunnen wedijveren.

Of wel, Vlaamse handwerkslieden, wevers en anderen, waarvan het bekend is dat zij reeds vroeg zich in Schotland vestigden, kunnen hun geliefde ontspanning hebben overgebracht. Spreekt niet een Schotse dichter als hij Aberdeen bezingt over "~~my own auld~~ ^{mine own auld} Flemish toon"

Beroepen de Schotten zich er op dat golf reeds in de 15e eeuw daar te lande een nationaal vermaak was, ook in Holland was het in die tijd even sterk ingeburgerd, ja al eerder, want Hertog Albrecht's schenkingen aan Brielle en Haarlem aan het eind van de 14e eeuw wijzen er op dat toen het spel al zeer verbreid was en alle aandacht reeds voor zich opvroeg.

Dat het spel het volk der Lage Landen in al zijn geledingen had bereikt, wordt goed bewezen door een vroeg 16e eeuwse Getijdenboek van Vlaamse herkomst, welk "Book of Hours" zich in het Brits Museum bevindt. ^DIn dit boek, dat omstreeks 1510 onder leiding van de bekende Vlaamse schilder Simon Bennink werd geschreven en geïllustreerd, bevat een merkwaardig vignet, waardoor dit Getijdenboek zich de naam van "Golf Book" heeft verworven. Op dat vignet ziet men enkele personen, die op een grasveld met - wat ^{men} in golf zou noemen - "putten" bezig zijn. Het is een prachtige green, waarop menige Golfclub van deze dagen jaloers zou zijn!

De kunstenaar, die aan dit boek zoveel tijd heeft besteed en het zo fraai met beelden uit het menselijk leven rondom hem heeft verlucht, moet in die dagen in Holland of Vlaanderen, toen staatkundig en cultureel een eenheid, een zo verbreid spel hebben gekend, dat hij gerechtvaardigd was er één van zijn miniaturen aan te wijden. Het spel, dat hij toont, ~~lekt~~ ^{valt} als twee druppels water op ons huidige golfspel. De tekening - de oudst bekende afbeelding van kolf - toont een "threeball" op de green. Deze green is door een laag hek omgeven,

dat herinnert aan de 18e green van St.Andrews tijdens een kampioenschap! Men ziet verder twee toeschouwers en een kip. De speler, wiens bal het verst van de hole ligt, staat op het punt te putten, een andere speler bestudeert met gebogen knie de "lijn" van zijn putt. Ja, als dit golf niet is, wat is het dan!

Invoer Hollandse golfballen verboden.

Wat zegt U van het volgende? Lange tijd, in de 15e, 16e en 17e eeuw, hebben de Schotten niet zelf de golfballen voor hun nationaal spel gemaakt, doch deze uit Holland geïmporteerd. Dit geschiedde zelfs in zo grote hoeveelheid, dat Jacobus VI van Schotland in 1618 de invoer van deze golfballen geheel verbood, omdat - zoals zijn wettelijke beschikking zegt - "no small quantity of gold and silver is transported yearly out of His Hienes (Highness) Kingdome of Scotland for bying (sic !) of golf ballis". Tevens geeft hij een golfbalmaker, James Melvill geheten, voor de tijd van 21 jaar een monopolie om golfballen te vervaardigen en in Schotland te verkopen. Deze Melvill was reeds eerder met de fabricage van golfballen begonnen, maar hij was er mee opgehouden, want de Hollandse waren beter..... Thans kreeg hij echter zijn kans, want in de genoemde wet van Jacobus wordt nog gezegd dat golfballen van een speciaal stempel moeten zijn voorzien en dat elke in het Koninkrijk aangetroffen golfbal, die dat stempel niet draagt, zal worden in beslag genomen. Om zijn onderdanen echter door het vergeven van dit monopolie tegen een te hoge prijs te beschermen, werd nog door Jacobus vastgelegd dat de prijs van de bal maximaal vier shilling mocht bedragen.

U zult wellicht glimlachen bij het lezen van deze protectionistische maatregelen van Jacobus, die waarschijnlijk de eerste van dien aard in Europa zijn geweest. We kunnen er in ieder geval de con

clusie uit trekken, dat er niets nieuws onder de zon is, gezien de vele maatregelen van overeenkomstige aard, die in onze huidige samenleving worden ^{komen} getroffen. Maar uit het feit van de uitvoer van Hollandse golfballen naar Schotland, kan men toch gevoegelijk de conclusie trekken, dat men in het land, waar men de golfballen vervaardigde, in casu in Holland, ook een overeenkomstig spel als golf moet hebben gespeeld en hier dan toch wel eerder gespeeld moet hebben dan in Schotland. Het is immers niet aan te nemen, dat in die vroege, uit natuurlijke oorzaken vrijwel geheel autarische samenleving, welke Holland in die dagen was, een industrie zou hebben bestaan, die uitsluitend voor export werkte.

Overeenkomst in terminologie.

Bij het golfspel gebruikt men een "tee" om de bal op te plaatsen bij de beginslag. Deze tee is tegenwoordig een houten stokje, maar kan ook uit een hoopje zand bestaan. Bij het kolven zette men de bal op een "tuitje", een hoopje zand. Dit is duidelijk te zien op een gravure in het bekende werk van Jan Luyken: Des Menschen Begin, Midden en Einde (1719).

De Schotten noemen één der stokken, waarmede zij spelen een "cleek", de oude Hollanders spraken van hun "klik", die soms "met lood verzwaard" was, juist zoals tegenwoordig somtijds de kop van een golfstok met metaal wordt verzwaard. Wij kenden dus hier te lande dezelfde stokken als de Schotten in hun land bezaten. Als men de gravure beziet, gemaakt naar een schilderij van Ave^tcamp, dat het ijsvermaak op de Haarlemmermeer voorstelt, dan ziet men hoe in Avercamp's tijd de kolver zich op het ijs onledig hield met het maken van verre slagen, waarbij hij een "full swing" maakte, waarop menig hedendaagse golfspeler jaloers zou zijn.

Taalkundigen hebben uitgemaakt dat het woord "golf" van het

van het woord "kolf" is afgeleid, wat ook al een aanduiding kan zijn voor een vroegere beoefening van het spel op het Europese vasteland.

Wanneer men nader de evolutie van het kolven beschouwt, komt men nog vaak iets tegen dat sterk aan het huidige golfspel herinnert.

Het schijnt dat de mentaliteit van de oude Hollander op den duur geen voldoening heeft gevonden in één der grootste charmes van het golfspel van deze dagen, namelijk in de onzekerheid van een mooie, verre slag, de onzekerheid of de bal op een prettige of een slechte plaats zou worden teruggevonden. Ook schijnt de oude Hollander ten slotte bezwaar te hebben gemaakt tegen de lang vermoeiende wandelingen.

De oudste 14e en 15e eeuwse keuren, waarvan er vele bij een onderzoek in de archieven zijn opgediept, spreken uitsluitend over het kolven buiten op ruime velden, op de vesten, op weilanden of op maliebanen. Op deze maliebanen werd ook het maliën, dat zeker een ouder zusje van het kolven is geweest, beoefend. Alleng echter werd naar een gladder en kleiner speelveld uitgekeken, waarop het geluk minder een rol zou spelen en de vaardigheid van de speler zoveel te meer. Zo kwam men er toe, kolfbanen van gestampte klei aan te leggen en met deze verandering van terrein wijzigden zich ook de regels, ja, zij ondergingen zelfs fundamentele veranderingen.

Alleen op het ijs speelde men nog vele jaren, ja eeuwen - lang een andere vorm van het kolven, een vorm, die breder en lange slag vroeg dan het spel op de kleine, afgeperkte baan. Over het kolven op het ijs en de speelwijze in de dagen van de 17e en de

18e eeuw, toen het spel wel zijn grootste belangstelling onder-
vond, worden we goed ingelicht in het gedicht dat één der be-
gaafde leden van de familie Six aan de Amsterdamse winter heeft
gewijd in 1657 (J.Six van Chandelier, Poësy, 's Amsterdammers
Winter, blz. 63, Amsterdam, 1657). We lezen er in dat de kolver
op het ijs stevig op zijn benen staat en, na bij loting zijn te-
genstander te hebben toegewezen gekregen, zich gereed maakt om
zijn espenhouten stok, met lood verzwaard, of zijn palmhouten
Schotse klik, drie vingers breed en één vinger dik, te zwaaien
naar de pennebal, die flinke afstanden weet te overbruggen. Er
werdt gekolfd "aan een paal", wat wijst op de huidige vorm van
het spel, waarbij twee palen, op twintig meter afstand van elkaar
het strijdperk begrenzen. Maar ook slaat men om het verst "slach
om slach" en dan komen we heel dicht bij ons golfspel.

In een ander gedicht, voorkomend in een boek met "Zinne-
beelden voor Kinderen", daterend uit 1626, wordt gesproken over
ballen, die uit de lucht komen vallen, en over ballen, die hoog
en ver vliegen. Verder zegt de dichter dat de bal die "in 't
kuyltje eerst geslopen is", zijn meester verblijdt en hem van be-
talen vrijstelt..... Vooral dat "sluipen van de bal in een kuult-
is van bijzondere betekenis voor diegenen, die in het kolven de
oervorm en stamvader van het golfspel zien, want in golf moet de
bal immers ook in een kuultje, in de "hole", terechtkomen en dit
feit kan de "meester" ook van een "vrij gelag" bij terugkomst in
het clubhuis verzekeren!

Kolf als vermaak binnenshuis.

De evolutie van het kolven ging voort. Ook het buitenkol-
ven op een beperkte, daarvoor speciaal bestemde ruimte voldeed
onze verwende 18e eeuwse voorouders, terend op de resultaten van
de Gouden Eeuw, niet bijster. Zij zochten meer luxe, meer verfij-
ning. Eerst kwam er een afdak boven de baan, later verdween het

spel geheel binnenshuis. De herbergen namen het spel als trekpleister voor hun bezoekers onder hun hoede en zorgden voor een goede behuizing. Het kolven werd een genoegelijkheidsspel, met een borrel, een glas bier, een pijp tabak, ja in de voorname herbergen dronk men tijdens het spel de heerlijkste wijnen, waarbij blokjes Leidse en Goudse kaas op porceleinen schoteltjes werden geserveerd.

Kolven bleef, in welke vorm het dan ook werd gespeeld, een grote plaats in de harten der Hollanders innemen. Het was het nationale spel bij uitnemendheid, een spel, dat ingeboren was in elke Hollander, een erfenis, hem in het bloed meegegeven. Anders kan tenminste niet verklaard worden hoe een spel zovele eeuwen een heel volk heeft vermogen te boeien. Hoe groot die belangstelling was, zal duidelijk zijn, indien men weet, dat geen enkel van de huidige moderne spelen, zoals voetbal, hockey of lawntennis, een dergelijke universele belangstelling als het kolfspel heeft ondervonden. Deze 20ste eeuw wordt wel eens - en niet ten onrechte - de eeuw van de sport genoemd, maar de oude Hollander had voor sport en spel grote belangstelling. Want het kolven werd door het gehele volk gespeeld, jong en oud, rijk en arm, niemand uitgezonderd. Amsterdam kon zich in 1792 er op beroemen bij 128 herbergen en sociëteiten in totaal 217 overdekte en onoverdekte kolfbanen te bezitten. Den Haag had er een dertigtal, Rotterdam en Haarlem elk meer dan twintig.

Traditie gaat verloren

En heden ten dage? Geen enkele baan is er meer over in genoemde steden. Nog slechts één plekje van Nederland houdt het kolven in ere. Dat is in Noord-Holland: langs de Zaan en in de "Streek" bij Hoorn. Daar wordt nog gekolfd, maar de belangstelling voor het spel gaat, ondanks de activiteit van enthousiaste bestuurders, achteruit. De jongeren hebben alleen maar belangstel

ling voor voetbal, voor biljarten, niet meer voor het kolven, in ieder geval weten en begrijpen zij niets van de ouderdom van dit spel en zij hebben daardoor geen eerbied voor deze sportieve erfenis van het verleden.

Welk een invloed het kolfspel in onze gemeenschap heeft gehad, blijkt duidelijk uit enkele kleine voorbeelden. Weinigen weten b.v. dat in Noord-Holland zelfs een dorp zijn naam aan het kolven heeft ontleend. Het is het plaatsje Kolverdijk, dat ten Zuiden van Harenkarspel en ten Noord-Oosten van Warmenhuizen ligt. Dit dorp Kolverdijk vindt men dan ook wel in het hart van het kolfland, iets Westelijk van de Streek, waar ieder dorp zijn kolfbaan had. Maar momenteel heeft zelfs Kolverdijk geen kolfbaan meer.....

In het wapen van de Gelderse gemeente Wamel komen drie rechtop naast elkaar geplaatste kolven voor, wat er ook al op duidt, dat het kolven in Wamel in ere is geweest. Dit gemeentewapen is ontleend aan het wapen van het in het midden der vorige eeuw uitgestorven geslacht der Van Balverens, dat enkele eeuwen op het slot Drakenburg aldaar heeft gewoond.

Ten slotte zouden wij willen wijzen op de invloed, die het kolven op de Nederlandse taal heeft gehad. Het is begrijpelijk dat een zo verbreid spel, dat van ons volksleven zo'n belangrijk deel uitmaakte, ook in onze spreektaal diep is doorgedrongen. Veel zegswijzen zijn al weer verloren gegaan, sedert het kolven in de vorige eeuw aan populariteit begon in te boeten, doch zeker evenveel uitdrukkingen zijn tot op de huidige dag bewaard gebleven en zij worden soms gebruikt zonder dat men beseft dat de zegswijze een sportieve achtergrond heeft.

Zo zegt men "dat is een kolfje naar mijn hand" en het is

alsof U een golfspeler voor U ziet, die in de "shop" van zijn club een "driver" in de hand neemt en beoordeelt of deze stok hem goed in de handen ligt. "Zo glad als een kolfbaan" is welbekend en spreekt voor zichzelf als men weet dat een kolfbaan, zoals hij later van beperkte afmetingen werd gemaakt, waterpas moest zijn en zo glad als de moderne golfspeler zich een "green" zou wensen. Dan noemen wij de uitdrukking "lukraak", die ook uit het kolven is voortgekomen en een samentrekking is van de uitdrukking: " 't Zal een geluk zijn als je h'm raakt!", wat dan op het kolven slaat, waar men een paal moest raken. "Binnen de perken blijven" is ook een term, die oorspronkelijk op de kolfbaan werd gebruikt, waar men de bal binnen de lijnen, binnen het perk moest houden. "Paal en perk stellen" betekent letterlijk "een kolfbaan uitzetten" en werd later overdrachtelijk gebruikt. Ook de uitdrukking: "Hij slaat de plank lelijk mis" is een kolfterm. De begrenzing van een kolfbaan werd namelijk vaak gevormd door een opstand van planken, waarmede de bal mocht "caramboleren".

Vele andere uitdrukkingen zouden nog kunnen worden genoemd. Het voorgaande zal echter voldoende indruk hebben gegeven van de betekenis, die het kolfspel in het volksleven van Holland in vroeger eeuwen heeft gehad, zomede van de rol, die de Lage Landen door middel van het oud-Hollandse kolven moet hebben gespeeld in de ontwikkeling van het thans over de gehele wereld verspreide en mooiste spel: golf!